

РАЗМИСЛИ ПО ПОВОД НА РЕДАКТИРАНЕТО НА ЕДИН ПРЕВОД

(Йован Христич. *Разказът при Андрич*. Превод: Румен Сариев)

Ничка Бечева
Белградски университет

Неведнъж е писано, че преводът е специфична дейност, която съвсем не се изчерпва с трансформирането на текст от един език на друг. Работата на преводача започва още с избора на текста, който превежда. Когато този избор е самостоятелен, когато е мотивиран емоционално и/или интелектуално, той в голяма степен говори не само за професионалните качества на преводача, но за цялостното му виждане за мястото и ролята на съответния текст в преводната култура. В този смисъл изборът на Румен Сариев да преведе есето на Йован Христич, е твърде сполучлив.

Йован Христич (1933 – 2002) е виден сръбски поет, драматург и есеист, автор на литературна и театрална критика, университетски професор, преводач, редактор в редица печатни издания. Творчеството му е познато и на българската читателска публика благодарение предимно на критическите разработки и преводите на Светлозар Игов (Игов 2011; Христич 1996: 2002).

Есетата на Йован Христич за сръбски писатели от ХХ век не са преведени на български език (Христич 2005). В този смисъл изборът на младия преводач (тогава Р. Сариев е студент по сръбски и хърватски език в ПУ „Паисий Хилендарски“) е много подходящ. Добре подбрано е и самото есе. То е може би най-краткото, но анализира характерни особености в творчеството на най-известния югославски писател, Нобеловия лауреат Иво Андрич.

Критиците отбелязват, че в това есе Йован Христич показва, че накратко, почти във вид на бележки, дори и за най-големите писатели всичко най-важно може да се каже по най-точния начин. Като професор от катедрата, с премерени изречения, в логичен поток на мисълта

Христич представя голяма част от опуса на Андрич в най-кратки характеристики, които имат стойност на постулати (Орсич 2011).

Тази точност и лаконичност в изказа на есеиста изисква от преводача също такава коректност в намирането на най-адекватните изразни средства в преводния език. Трябва да се каже, че Р. Сариев се е справил в голяма степен с тази нелека задача. Следващите критични бележки, като вземат повод от конкретния текст, имат за цел да посочат основни грешки, които се наблюдават изобщо в преводите от сръбски на български език. Те са характерни както за млади, все още недостатъчно опитни преводачи, така и за специалисти, които имат не един и два преведени текста в творческите си биографии.

Теорията на превода посочва, че езиковите особености налагат промени в морфокатегориалната структура на текстовите компоненти (Ликоманова 2006: 121), тъй като винаги има разлики в граматичната структура между изходния и преводния език. В конкретния случай при преводите от сръбски на български език подобни проблеми възникват в две посоки: от една страна, синтетичната структура на изходния сръбски език, в който падежните окончания определят функцията на думите в изречението, създава затруднения за начинаещите преводачи при идентифицирането на падежните отношения. Това се дължи на факта, че подобни граматични форми липсват в преводния български език, който е аналитичен и отношенията между думите в изречението се определят от словореда и употребата на предложни конструкции. От друга страна, в българския език съществуват граматични средства, например изразяването на категорията определеност със специални морфемии, които отсъстват в сръбския език. Колебанията в тази посока са предимно дали да се употреби членувана, или нечленувана форма в преводния текст. Това най-често се наблюдава при превода на заглавия, където липсва достатъчен контекст.

Така в разглеждания превод заглавието на Андричевия разказ „Смрт у Синановој текији“ е преведено „Смърт в Синан теке“. Тук откриваме най-малко два проблема. Единият е, че словосъчетанието от прилагателно и съществително в оригинала (*Синанова текија*) е преведено със съчетание от съществително и съществително (*Синан теке*). Подобни конструкции не са непознати за българския език, те се използват именно при предаване на топоними от турски или арабски произход, под чието влияние този модел словосъчетание е навлязъл в българския език. Въпреки това обаче би следвало изворната сръбска конструкция да се запази и в превода, тъй като съчетанието от прилагателно и съществително е много по-характерно за българския език от заетия

модел. Този разказ е преведен на български език със заглавие „Смъртта в Синановото теке“. Вижда се, че преводачката Катя Йорданова е избрала именно по този начин да преведе въпросното словосъчетание (Андрич 1971).

От цитираното заглавие ясно се вижда, че професионалната преводачка е предпочела членувани форми, докато преводачът студент предлага нечленувани форми. И двата варианта са възможни в българския превод, но изборът би трябвало да се основава не само на граматичните и синтактичните правила, а преди всичко на съдържанието на разказа.

В текста на есето на Йован Христич нееднократно се цитират заглавия и откъси от разкази на Андрич. Това ни дава основание да посочим още една особеност в преводаческата практика: когато съществува официален, публикуван превод на дадено произведение, всички цитати от него трябва да са именно по този превод. Оригиналното начало на разказа „Жажда“ гласи: „*Одмах после аустријске окупације [...]*“. В разглеждания превод цитатът е предаден с „*Веднага след австрийската окупация [...]*“, докато в превода на Катя Йорданова е „*Непосредствено след австрийската окупация [...]*“. И двата варианта са адекватни на оригинала, но съществуването на публикуван по-стар превод изисква цитатът да е според него. Коректността изисква да се посочи и източникът, откъдето е взет съответният текст.

Подобен проблем може да възникне и с предаването на елементи от трети език, в случая латински. В практиката подобни изрази се запазват в оригинал, но в преводния текст трябва да се вземе под внимание значението на съответния идиом.

В текста на есето се срещат два такива израза: [...] *као да је реч о неком curriculum vitae*, [...]; [...] *прва реченица је стварање затвореног и самом себи довољног света тако рећи ex nihilo*; [...]. В първия случай младият преводач решава да преведе израза, но все пак да запази и оригинала, като го даде в скоби: *сякаш става дума за някаква биография (curriculum vitae)*, [...]. С оглед на контекста това решение може да се приеме за сполучливо, макар че латинският израз *curriculum vitae* е достатъчно популярен в съвременния български език, но може би по-често като абривиатурата *CV*.

Значението на втория латински израз *ex nihilo* ‘от нищо(то)’ обаче вероятно не е съвсем ясно за преводача, защото преводът гласи: „[...] *с първото изречение се създава затворен и сам по себе си достатъчен свят, така нареченият ex nihilo*; [...]. В това изречение е проблемно и разбирането на израза *стварање [...] самом себи довољног света*.

Преводът на есето на Йован Христич ни дава възможност за наблюдения и върху превода на лексеми от чужд произход. В повечето случаи заемките от западноевропейските езици имат идентично значение в изходния и в преводния език. В конкретния случай думата *консистенция* в български означава ‘степен на плътност, гъстота или мекост на разтвори; общо състояние на организъм по отношение на неговата сила и слабост’, а в сръбски *консистенција* е ‘степен чврстине, густина нечега; сталност, постојаност, издржљивост’, т.е. значението в двата езика е идентично. Лексемата е употребена в изречението „[...] и тако његови јунаци добијају консистенцију стварности и историје, а не консистенцију „фикције“. В преводния вариант на Р. Сариев изречението гласи: „[...] така неговите герои и истории добиват консистентна действителност, а не консистентна фикција“, където са разменени местата на определението и определяемото, а употребата на думата *консистентен* е доста необичайна за художествен текст. Затова в редактирания текст се предлага вариант „така неговите герои добиват плътността на действителността и историята, а не плътността на „фикцията“, тъй като *консистенция* в български има предимно терминологична употреба, а *плътност* е неутрална и многозначна лексема.

На пръв поглед предаването на лични и географски имена не би трябвало да създава проблем, защото обикновено те само се транскрибират. Цитираните в конкретния текст имена са от турско-арабски произход и в двата езика – сръбския и българския, има разлика във формата им. Напр. ако името се адаптира на български направо от турско-арабски текст, *Челеби Хафиз* би трябвало да е *Челеби Хафъз*. Различни варианти могат да се предложат и за *Джерзелез*. В случая обаче, а и по принцип, освен ако не се отнася до т.нар. „говорещи имена“, личните имена трябва да запазят формата от сръбския оригинал, т.е. *Алия Джерзелез*, *Алидеде*, макар че преводачът използва форми *Али Джерзелез* и *Алидед*. Чисто стилистична е употребата на формата *Стамбол* и няма основания да се замени с официалното *Истанбул*, както предлага преводачът.

В началото бе посочено, че един от основните проблеми в работата на младите преводачи от сръбски на български е идентифицирането на обектно-субектните отношения в изречението, определени от падежните окончания в сръбския текст. Пример за това откриваме и в разглеждания текст. Оригиналният текст „[...] и као што се непозната жена коју гоне два мушкарца [...]“ е преведен като „[...] и както непознатата жена, която гони двама мъже [...]“. В сръбския текст подчиненото изречение започва с относително местоимение във винителен падеж, а

сказуемото е в 3 л. мн.ч., което ясно посочва, че подлог в изречението е словосъчетанието *два мушкарца*, т.е. *непознатата жена, която гонят двама мъже/непознатата жена, която двама мъже гонят/непознатата жена, която е гонена от двама мъже*. По-нататък в българския текст правилно е посочено „*Коя е била тази жена? Защо са я гонили?*“, което говори, че може би става дума за недоглеждане.

Вероятно поради същата причина е изпуснато и едно отрицание: „*Андрић нам не говори о султанима*“ е преведено като „*Андрич ни говори за султаните*“.

В преводния текст се откриват и лексикални неточности. На т.нар. междуезикова омонимия се дължи преводът на „[...] *већ да је резултат несазнатљивих случајности и ћуди*“ с „[...] *а е резултат от несъзнателни случајности и капризи*“. Сръбската лексема *несазнатљив* има значение ‘који се не може сазнати, спознати, недокучив’, т.е. съответства на българското *непознаваем, непостижим*.

В сръбски и български се откриват разлики в значението на лексемата *царство*. На български тя има редица значения: ‘държава с цар начело, монархия; изобщо държава; прен. област от живота, където някой или нещо владее, разпорежда и т.н.’. В сръбски тези значения се покриват от лексемите *царевина* и *царство*. В случая обаче е важно, че в терминологичен смисъл, напр. *Руско царство*, адекватният превод на български е *Руска империя*.

В разглеждания превод могат да се посочат и някои стилистични неточности. Напр. финалът на есето гласи: „[...] *оне су питања која постављамо безмерној тмини свога постојања*“. Съществителното *тмина* е стилистично маркирано в сръбски и на български би било по-добре да се преведе с *тъма* или *тъмнота*. В този текст има и още една неточност: *те са въпроси, които задаваме в безмерната тъмнина на своето съществуване*. В случая безпредложният дателен падеж *постављамо безмерној тмини* означава непрякото допълнение, т.е. *поставяме на безмерната тъмнота*.

Преводът на художествени текстове, особено на есеистика, изисква от преводача отлично познаване на двата езика, изключително внимание и многогодишен опит. Наред с това преводът е и творчески процес, поради което не е изключение един и същи текст да има различни преводни варианти, в които се отразява различното тълкуване на оригиналния текст.

Есето на Йован Христич на пръв поглед не би трябвало да създаде проблеми при превода. Когато се задълбочим в текста обаче, виждаме доста подводни камъни, които младият преводач в повечето случаи ус-

пешно е избегнал. В превода си Румен Сариев показва добра езикова компетентност, усет за детайла и в общи линии успява да предаде точността и стегнатия изказ на оригинала. Посочените типови грешки и неточности се дължат предимно на недостатъчния му опит, а и както бе посочено в началото, те са характерни за почти всички млади преводачи. Анализът на конкретния превод би могъл да бъде полезен и като насока за работа в часовете по превод със студентите по сръбски и хърватски език с цел подобряване на преводаческите им умения.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрич 1971:** Андрич, Иво. *Жажда*. Прев. К. Йорданова. София: Народна култура, 1971.
- Игов 2011:** Игов, Светлозар. Йован Христич – Константинос Кавафис. Един балканско-медитерански интертекстуален сюжет. // LiterNet.bg/publish/sigov/hristich-kavafis.htm
- Ликоманова 2006:** Ликоманова, Искра. *Славяно-славянският превод*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.
- Орсич 2011:** Orsić, Srđan. *Eseji Jovana Hristića o srpskim književnicima 20. veka*. Trag, Vrbas, 2011.
- Христич 1996:** Христич, Йован. *Александрийската школа*. Стихотворения. Прев. Светлозар Игов. София: ИК „Хр. Ботев“, 1996.
- Христич 2002:** Христич, Йован. *Пътувания из Средиземноморието*. Прев. Светлозар Игов. София: Балкани, 2002.
- Христич 2005:** Христић, Јован. *Изабрани есеји. Андрићева приповетка*. Београд: Српски ПЕН центар, 113 – 116.
- БТР:** *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство, 2001.
- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ 3. Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска, 1969.